

FRANTZ FANON: ETNOPSIQUIATRIA, VIOLÈNCIA I ALLIBERAMENT

FRANCESC-XAVIER MARÍN

Universitat Ramon Llull

RESUM: La brevetat de la vida de Frantz Fanon (1925-1961) no és incompatible amb la intensitat, la profunditat i la influència. L'obra de Fanon (publicada en només una dècada) reflecteix totes les paradoxes del pensament i del moment històric a través de la tensió entre la psiquiatria i l'acció revolucionària, el Carib i Àfrica, la lluita per la independència d'Algèria i la proposta d'alliberament de tota la humanitat, el nacionalisme i un nou humanisme. La forta empremta intel·lectual de Fanon el constituirà com a precursor dels estudis culturals i descoloniais.

PARAULES CLAU: Fanon, negritud, revolució, estudis postcoloniais.

Frantz Fanon: Ethnopsiquiatry, violence and liberation

ABSTRACT: Frantz Fanon's (1925-1961) short life is not incompatible with intensity, profoundness, and influence. Fanon's work (published in just a decade) shows all the paradoxes of thought and historical moment through the tension between psychiatry and revolutionary action, the Caribbean and Africa, the fight for the independence of Algeria and the proposal to free all mankind, nationalism and a new humanism. Fanon's strong intellectual trace makes him a precursor of cultural and decolonization studies.

KEYWORDS: Fanon, blackness, revolution, postcolonial studies.

*«Je t'énonce
 FANON
 Tu rayes le fer
 Tu rayes le barreau des prisons
 Tu rayes le regard des bourreaux
 Guerrier-silex
 Vomi
 par la gueule du serpent de la mangrove»¹*

¹ Césaire, A. (1982). *Moi, laminaire*. París: Seuil, p. 20-21.

1. De la psiquiatria a la revolució

Pocs autors com Frantz Fanon aconseguen elaborar en un breu espai de temps unes reflexions articulades i influents, plasmades en unes obres que esdevenen clàssics del pensament². Fanon neix el 20 de juliol de 1925 a Fort-de-France (Martinica), en el si d'una família de la petita burgesia³. Des de ben aviat experimenta la crueltat del racisme i de la violència⁴. El 1939, part de la Marina francesa adhe-

² Resulta irrenunciable consultar l'arxiu de la Fundació que conserva el llegat de Frantz Fanon: <http://fondation-frantzfanon.com/>. Fanon, F. (2011). *Oeuvres*. París: La Découverte; Ídem (1952). *Peau noire, masques blancs*. París: Seuil; Ídem (1959). *L'an V de la révolution algérienne*. París: La Découverte; Ídem (1962). *Les Damnés de la terre*. París: La Découverte; Ídem (1964). *Pour la Révolution africaine. Écrits politiques*. París: La Découverte; Delas, D., Fraiture, P., Geneste, E. (2012). À propos des *Oeuvres* de Frantz Fanon. *Études littéraires africaines*, 33, p. 81-99. Les reedicions i traduccions de les obres de Fanon no estan exemptes de crítiques. Vegeu Gibson, N. C. (2007). Relative Opacity: A New Translation of Fanon's Wretched of the Earth – Mission Betrayed or Fulfilled?. *Social Identities*, 1, p. 69-95.

³ Fondation Frantz Fanon (dir.) (2012). *Frantz Fanon par les textes de l'époque*. París: Les Petits Matins; Committee Against Apartheid (1979). *International Tribute to Frantz Fanon*. Nova York: ONU; Fanon, J. (2014). *Frantz Fanon, My Brother: Doctor, Playwright, Revolutionary*. Londres-Nova York: Lexington Books; Fanon, J. (2004). *Frantz Fanon. De la Martinique à l'Algérie et à l'Afrique*. París: L'Harmattan; Filostrat, C. (2017). *The Last Day of Frantz Fanon*. Lake Oswego: Pierre Kroft Legacy Publishers; Mpala-Lutebele, M. A. (2016). *Frantz Fanon. Figure emblématique du XXe siècle à l'épreuve du temps*. París: L'Harmattan; Nayar, P. K. (2013). *Frantz Fanon*. Londres: Routledge; Oliva, E. (2013). *Frantz Fanon desde América Latina. Lecturas contemporáneas de un pensador del siglo XX*. Buenos Aires: El Corregidor; Gibson, N. C. (ed.) (2011). *Living Fanon: Global Perspectives*. Nova York-Basingstoke: Palgrave Macmillan; Chaulet-Achour, C. (2004). *Frantz Fanon, l'importun*. Montpellier: Chèvre-Feuille Étoilée; Macey, D. (2000). *Frantz Fanon, a Life*. Londres: Granta Books; Cherki, A. (2000). *Frantz Fanon, portrait*. París: Seuil; Ehlen, P. (2000). *Frantz Fanon: A Spiritual Biography*. Nova York: Crossroad Publishing Company; Gibson, N. (ed.) (1999). *Rethinking Fanon. The Continuing Dialogue*. Nova York: Humanity Books; Alessandrini, A. C. (ed.) (1998). *Frantz Fanon: Critical Perspectives*. Londres: Routledge; Gordon, L. R., Sarpey-Whiting, T. R., White, R. (ed.) (1996). *Frantz Fanon: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell; Bhabha, H. (1996). Day by Day... with Frantz Fanon. A: A. Read (ed.). *The Fact of Blackness. Frantz Fanon and Visual Representation*. Seattle: Bay Press, p. 186-205; Chaliand, G. (1995). *Frantz Fanon à l'épreuve du temps*. París: Arléa; Hansen, E. (1977). *Frantz Fanon: Social and Political Thought*. Columbus: Ohio State University Press; Gendzier, I. (1973). *Frantz Fanon. A Critical Study*. Nova York: Pantheon Books; Geismar, P. (1971). *Fanon*. Nova York: The Dial Press; Cauter, D. (1970). *Frantz Fanon*. Nova York: The Viking Press; Marriot, D. (2011). Whither Fanon?. *Textual Practice*, 25/1, p. 15-51; Memmi, A. (1973). The Impossible Life of Frantz Fanon. *Massachusetts Review*, 14/1, p. 9-39.

⁴ Gilroy, P. (2019). *L'Atlantique noir. Modernité et double conscience*. París: Éditions Amsterdam; Gordon, J. A., Gordon, L., Kamugisha, A., Roberts, N. (2016). *Journeys in Caribbean Thought*. Maryland: Rowman & Littlefield; Gordon, J. A. (2014). *Creolizing Political Theory. Reading Rousseau through Fanon*. Nova York: Fordham University Press; Glissant, E. (2005). *El discurso antillano*. Caracas: Monte Ávila Editores; Ramirez Torres, G. (2018). El discurso antillano o un nuevo viaje de retorno al país natal. *Meridional*.

rida al règim col·laboracionista de Vichy atraca a Martinica i els militars maltracten brutalment la població local. Tanmateix, l'idealisme de Fanon farà que el 1943, amb 18 anys, ingressi a l'exèrcit lliure francès que combat els nazis. Els voluntaris antillans, enquadrats en el cinquè batalló de la Segona Divisió Cuirassada, seran enviats des de Dominica, primer a Algèria i després a Alsàcia. Per les seves accions heroiques en la batalla de Colmar, Fanon serà condecorat el 1945 amb la Creu de Guerra. Aviat, però, arribarà la frustració: a punt d'acabar la guerra, els soldats negres són enviats a Toulon per tal que les tropes vencedores estiguin conformades només per militars blancs. Aquells soldats antillesos que s'havien incorporat a l'Exèrcit francès per lluitar contra l'odi racial de Hitler, ara pateixen la discriminació racial per part dels seus. Fanon té la sensació que li ha caigut la bena dels ulls i que ha pecat de total ingenuïtat. Una carta que escriu a la família en aquells moments, palesa aquest desànim amb tota la cruesa: «*Surto demà voluntari per a una missió perillosa. Si no torno i us notifiquen algun dia la meva mort enfront de l'enemic, consoleu-vos i no digueu que he mort per una bona causa. Aquesta falsa ideologia, escut dels laïcistes i dels polítics imbècils, ja no ha d'il·luminar-nos. M'he equivocat!*»⁵.

138

Un cop desmobilitzat, Fanon torna a Fort-de-France amb la clara percepció de la distància entre les idees que els europeus diuen defensar i la realitat que visibilitzen les seves actituds, entre els valors que proclamen i la desigualtat que instauren les seves conductes. Aquest Fanon decidit al compromís per canviar les coses acaba el batxillerat a l'Institut Victor Schoelcher i, a través del seu germà Joby, entra en contacte amb Aimé Césaire, que n'era el professor de literatura. Començarà aquí una íntima relació que durà Fanon a treballar en la campanya electoral d'un Césaire que aspirava a un escó de diputat a París, per bé que tots dos mai no van coincidir sobre el futur de les relacions entre Martinica i França⁶.

Revista Chilena de Estudios Latinoamericanos, 10, p. 127-151; Valdés, F. (2008). Pensamiento, filosofía y descolonización en el Caribe. Un intento por pensar su historia. *Revista Brasileira do Caribe*, VIII/16, p. 441-457; Ureña, P. (2005). Estudio de la visión de la esclavitud en los martiniqueños hacia fines del siglo XX. *Cuadernos Interculturales*, 3/5, p. 67-81.

⁵ Cherki, A. (2000). *Frantz Fanon. Portrait*. París: Seuil, p. 25.

⁶ Marin, F. X. (2013). Aimé Césaire: consciència de la negritud. *Ars Brevis*, 19, p. 93-118; Oliva, E. (2013). Entre el grito negro y la rebelión del colonizado: Fanon y su relación con el movimiento de la Negritud. A: Oliva, E., Stecher, L., Zapata, C. (ed.). *Frantz Fanon desde América Latina. Lecturas contemporáneas de un pensador del siglo XX*, op. cit., p. 218-240; De Oto, A. (2011). Aimé Césaire y Frantz Fanon. Variaciones sobre

El 1946 Fanon guanya una beca per estudiar medicina-psiquiatria a Lió i, alhora, es matricula a la Facultat de Filosofia per seguir els cursos de Maurice Merleau-Ponty, que marcaran decisivament el seu pensament. Les pràctiques del quart curs a l'hospital de la Grange-Blanche el posaran en contacte amb els prejudicis dels metges que redueixen els pacients magribins a l'objectivitat dels seus cossos, mancats de tota dimensió humanitària perquè es nega una autèntica relació intersubjectiva. Un Fanon de 27 anys comença a reflexionar sobre la consciència desdoblada dels magribins i dels negres que es perceben constantment a través dels ulls dels blancs. Fanon recopilarà aquestes experiències acumulades durant les pràctiques de final de carrera i les voldrà presentar com a tesi doctoral amb el títol de *Pell negra*. El projecte serà refusat per la facultat, i a Fanon se li exigirà un estudi d'aspecte més acadèmic que defensarà el 1951⁷. Fanon, convençut de l'interès de les seves recerques, presentarà el manuscrit de *Pell negra* a l'editorial Seuil de París. Francis Jeason, director de la col·lecció, proposarà el títol definitiu (*Pell negra, màscares blanques*) i n'escriurà el pròleg i el postfaci.

Fanon comença a elaborar la idea segons la qual la deshumanització de la institució psiquiàtrica és anàloga a l'alienació colonial, de manera que el tractament mèdic dels pacients no pot ser aliè a la despersonalització inherent a la seva condició de colonitzats⁸. Les pràctiques a l'Hôpital de Saint-Alban durant el curs 1952-1953 ajudaran Fanon a reflexionar sobre aquesta temàtica amb el suport de Francesc Tosquelles, el republicà català que acabava de ser nomenat metge en cap del servei de psiquiatria. Tosquelles, un dels fundadors de l'antipsiquiatria, proposava una dura crítica dels psiquiàtrics com

el archivo colonial/descolonial. *Tabula Rasa*, 15, p. 149-169; Bouvier, P. (2010). *Aimé Césaire-Frantz Fanon. Portraits de décolonisés*. París: Les Belles Lettres; Vergès, F. (2005). *Aimé Césaire. Nègre je suis; nègre je resterai. Entretiens avec François Vergès*. París: Albin Michel; Lapoussinière, Ch. (2004). *Esquisse d'une étude comparée de l'oeuvre d'Aimé Césaire et de Frantz Fanon : le maître et l'élève. Le Rebelle*, 5, p. 9-33.

⁷ Fanon, F. (1951). *Altérations mentales, modifications caractérielles, troubles psychiques et déficit intellectuel dans l'héredo-dégénération spino-cérébelleuse. À propos d'un cas de maladie de Friedreich avec délire de possession*. Tesi presentada a la Facultat Mixta de Medicina i de Farmàcia de Lió per obtenir el grau de Doctor en Medicina.

⁸ Fanon, F. (1952). *Le syndrome nord-africain. Esprit*, 20/2, p. 237-251; Gibson, N. C. (2019). *Frantz Fanon. Psychiatry and Politics*. Londres: Rowman & Littlefield; Gibson, N. C. (2014). *Decolonizing Madness: The Psychiatric Writings of Frantz Fanon*. Nova York: Palgrave MacMillan; Bulhan, H. A. (1985). *Frantz Fanon and the Psychology of Oppression*. Nova York: Plenum Publishing; Sibertin-Blanc, G. (2014). *Decolonisation du sujet et résistance du symptôme. Clinique et politique dans Les Damnés de la terre. Cahiers Philosophiques*, 3/138, p. 47-66.

a llocs d'empresonament on les relacions metge-pacient eren equivalents al tracte guardià-detingut. L'alternativa que representava la psicoteràpia institucional de Tosquelles significava passar d'entendre el psiquiàtric com el lloc on s'està el pacient a fer-ho com l'àmbit on el pacient rep un tracte que el considera d'agent de la pròpia cura. Impressionat per aquesta noció de la desalienació de l'individu a través d'una desalienació de la institució, i delitós per posar en pràctica aquest bagatge, Fanon demana una plaça de metge a l'Hôpital de Blida-Joinville, a Algèria⁹. Pren possessió de la plaça el novembre de 1953 i, tot just un any després, començarà la guerra per la independència¹⁰.

El març de 1956, el Govern francès aprova els poders especials de l'exèrcit desplaçat a Algèria, es duplica el nombre de militars destinats a la colònia i se sistematitzen la repressió i la tortura¹¹. L'agost del mateix any, el Front d'Alliberament Nacional d'Algèria es reestructura en el Congrés de Soummam per tal de crear les estructures del futur estat: el Consell Nacional de la Revolució Algeriana i el Comitè de Coordinació i d'Execució es trobaran a la base del govern

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=8SbXSpSqB00>.

¹⁰ Sobre l'anàlisi de la colonització d'Algèria i la seva independència hi ha un profund abisme entre Fanon i Bourdieu. Bourdieu arriba a Algèria el 1955 per fer el servei militar, però es va quedar a la Universitat d'Alger fent recerca sobre el sotmetiment colonial i les lluites per la independència. El 1960, atesa la incomoditat que generaven els seus llibres, va ser convidat a retornar a França, on va dur a terme una important carrera com a sociòleg molt marcat per l'experiència algeriana. Destaquem els estudis *Sociologie de l'Algérie* (1958), *Travail et travailleurs en Algérie* (1963), *Le déracinement* (1964) i *Algérie 60* (1977). Bourdieu reconeix que en aquells anys les obres de Fanon estaven de moda, però que es tractava dels textos d'un irresponsable megalòman que dibuixa una Algèria il·lusòria (Bourdieu, P. (1987). *Choses dites*. París: Minuit, p. 17). I és que Bourdieu, per bé que coincidí relativament amb Fanon a propòsit de la crítica a la colonització, refusava completament les tesis de l'anomenat *tercermundisme* des d'una perspectiva funcionalista. Vegeu Goodman, J., Silverstein, P. (2009). *Bourdieu in Algeria*. Lincoln: University of Nebraska Press; Burawoy, M. (2017). Colonialismo y revolución: Fanon frente a Bourdieu. *Centro y periferia*, 151, p. 27-43.

¹¹ *Le Cour Grandmaison, O. (2010). De l'Indigénat. Anatomie d'un «monstre. juridique: le droit colonial en Algérie et dans l'empire français*. París: La Découverte; Kessous, N., Margerisson, Ch., Stafford, A., Dugas, G. (ed.) (2009). *Algérie: Vers le cinquantenaire de l'indépendance, regards critiques*. París: L'Harmattan; Thénault, S. (2005). *Histoire de la guerre d'indépendance algérienne*. París: Flammarion; Branche, R. (2005). *La Guerre d'Algérie: une histoire apaisée?*. París: Seuil; Harbi, M., Stora, B. (dir.) (2004). *La Guerre d'Algérie, 1954-2004. La fin de l'amnésie*. París: Laffont; Pervillé, G. (2002). *Pour une histoire de la guerre d'Algérie, 1954-1962*. París: Picard; Ageron, Ch. R. (dir.) (1997). *La Guerre d'Algérie et les Algériens*. París: Armand Colin/IHTP; Djebari, Y. (1994). *La France en Algérie, la genèse du capitalisme d'Etat colonial*. Alger: Office des Publications Universitaires; Guerin, D. (1979). *Quand L'Algérie s'insurgeait. 1954-1962*. Claix: La Pensée Sauvage.

provisional (1958) que negociarà la independència (Acords d'Évian, 18 de març de 1962). Des del primer moment, Fanon col·laborarà amb el Front d'Alliberament Nacional oferint assistència mèdica i fent d'enllaç entre els responsables locals. A finals de 1956, Fanon presentarà al ministre-resident Robert Lacoste la seva dimissió queixant-se del tracte degradant que els francesos dispensaven als algerians. La contundència de la carta de dimissió de Fanon farà que sigui expulsat d'Algèria. Instal·lat a Tunis a començaments de 1957, Fanon s'incorporarà a l'equip de redacció d'*El Moudjahid*, diari oficial del moviment independentista. Una part significativa dels articles que Fanon hi publicarà entre 1957 i 1960 seran recollits de forma pòstuma a *Pour la révolution africaine*.

L'experiència acumulada, tant a Grange-Blanche com a Blida-Joinville, estimulen en Fanon una íntima convicció: com que l'objectiu bàsic de tota colonització és la destrucció violenta de la cultura dels colonitzats, tot procés de descolonització ha d'estructurar-se al voltant de la recuperació de la identitat cultural dels pobles. Una primera possibilitat d'articular aquesta convicció se li presentarà a Fanon amb motiu del primer Congrés d'Escriptors i Artistes Negres. Continuant la tradició dels congressos panafricanistes (Londres, Nova York, Brussel·les, Manchester), el setembre de 1956 un grup d'intel·lectuals es va reunir a la Sorbona de París. Fanon hi va impartir una conferència titulada «Racisme et culture»¹², on proposa el racisme com una ideologia que, a través de la inferiorització violenta dels altres, aspira a la seva explotació i servilisme¹³. Refusant una concepció essencialista de la cultura que en faria un conjunt permanent i immutable de formes simbòliques, Fanon la presenta com un acte polític mitjançant el qual els pobles es reinventen¹⁴. En aquest sentit, és cert que tota societat colonialista és racista, però també ho és que tot poble colonitzat pot alliberar-se del racisme que el paralitza. Com ja havia denunciat el 1955 a «Antillais et Africains», el racisme és una construcció sociopolítica que impedeix l'universalisme cultural que facilitaria la germanor entre tots els pobles.

¹² Fanon, F. (1956). Racisme et Culture. *Présence Africaine*, 8/10, p. 122-131.

¹³ Grosfoguel, R. (2012). El concepto de «racismo» en Michel Foucault y Frantz Fanon: ¿teorizar desde la zona del ser o desde la zona del no-ser?. *Tabula Rasa*, 16, p. 79-102.

¹⁴ Per a una crítica de les concepcions antiessencialistes, cal llegir Shohat, E. (1992). Notes on the 'Post-Colonial'. *Social Text*, 31/32, p. 99-113.

Un desenvolupament posterior d'aquestes idees apareix el 1959 a *L'an V de la révolution algérienne*¹⁵. Aquí Fanon proposa que, tenint en compte que la colonització es basa en una dinàmica cultural, la fi del racisme comporta tant la fi del colonitzat com la del colonitzador amb vista a originar una nova forma de relació. En aquest sentit, Fanon diu que la guerra d'Algèria no és només una guerra d'independència sinó, sobretot, una revolució¹⁶. No es tracta simplement de crear un nou estat, sinó de posar fi a la dinàmica de desigualtat i manca de reconeixement que el colonialisme havia implantat. Aquesta revolució permetrà als algerians recuperar la seva veu (cap. 2) i els seus cossos (cap. 1 i 4), transformar les relacions mèdiques (cap. 5) i familiars (cap. 3), i el tracte amb els europeus (cap. 5). El capítol dedicat al vel reflecteix clarament la idea central de Fanon: a l'ordre de De Gaulle de suprimir el vel com a símbol de l'alliberament de les dones que promou la França republicana, les dones algerianes responen imposant-se el vel que expressa la voluntat d'emparaulament¹⁷.

Atès que el colonitzador es fa una imatge prejutjada del colonitzat, i que aquest perilla de veure's a ell mateix a través dels ulls del colonitzador, les reflexions de Fanon s'adrecen tant als francesos com als dirigents algerians refugiats a Tunísia per recordar-los que la revolució ha d'anar acompanyada d'un ordre social nou. Encara més, el llibre aspira a influir en els diferents moviments d'alliberament nacional escampats arreu d'Àfrica¹⁸. Des de 1958, Fanon actua com a representant del Govern Provisional de la República Algeriana i està en contacte amb la majoria dels líders de les revoltes independentistes africanes. L'abril de 1960, Fanon dicta a Accra la conferència «Pourquoi nous employons la

¹⁵ El llibre té una complexa història. Encarregat per François Maspero, tant Ferhat Abbas com Aimé Césaire i Albert Memmi refusaran escriure'n el pròleg. La segona edició de 1960 apareixerà prologada pel mateix Fanon, però l'edició de 1961 serà requisada per ordre judicial apel·lant al fet que el llibre atemptava contra la seguretat de França. Per esquivar la censura, Fanon va proposar reeditar-lo amb el títol *Allò que els algerians volem*, però Maspero va decidir republicar-lo amb el títol *Sociologia d'una revolució*, que, malgrat desplaure a Fanon, ha acabat essent el títol definitiu de l'obra.

¹⁶ Zeilig, L. (2016). *Frantz Fanon: The Militant Philosopher of Third World Revolution*. Londres: IB Taurus; Delich, F. (1964). La teoria de la revolució en Frantz Fanon. *Pasado y Presente*, 4, p. 338-347.

¹⁷ Sharpley-Whiting, T. D. (1998). *Frantz Fanon: Conflicts and Feminisms*. Maryland: Rowman & Littlefield.

¹⁸ Batchelor, K., Harding, S.-A. (2017). *Translating Fanon Across Continents and Languages*. Londres: Routledge.

violence», amb motiu de la Conferència sobre la Pau i la Seguretat a Àfrica. En aquesta conferència (des de 1960, incorporada com un annex a *L'an V de la révolution algérienne*) Fanon proposa la lluita a Algèria com a model per a totes les colònies africanes, de manera que la solidaritat panafricana en la batalla per la descolonització esdevingui l'embrió d'una unió panafricana d'estats lliures.

Mentre Fanon viatja arreu d'Àfrica per estimular les revoltes independentistes (missions a Accra, Conakry, Addis Abeba, Leopoldville, el Caire, Trípoli)¹⁹, se li diagnostica una leucèmia en estat terminal. Sabent que li queden pocs mesos de vida, Fanon escriu l'abril de 1961 a Maspero per notificar-li que vol publicar la seva darrera obra i que confia a convèncer Sartre perquè n'escrigui el pròleg. A finals de juliol, Fanon envia el manuscrit titulat *Les Damnés de la terre* i, a finals d'octubre, Sartre fa arribar a l'editorial el seu pròleg. Fanon, que havia començat un tractament contra la leucèmia a l'URSS, es desplaçarà (amb documentació falsificada, ja que estava investigat per la CIA) a l'hospital de Bethesda de Nova York, on morirà el 6 de desembre. Tenia 36 anys. Tres dies abans de la seva defunció li va arribar un exemplar de *Les Damnés de la terre*. D'acord amb la seva voluntat, el seu cadàver va ser exposat a Tunis i enterrat al cementiri dels Màrtirs d'Ain Kerma, a Algèria, on se li van retre honors d'Estat. El desembre de 2018 l'arquitecte Jean Nouvel s'ha fet càrrec de la transformació en museu de la casa de Frantz Fanon a Blida.

2. Revolució, violència i nou humanisme

A Àfrica, la violència comercial vinculada al sistema esclavista que des del segle xv va desestructurar la població i la seva cultura²⁰ va ser substituïda (des de la Conferència de Berlín de 1885) per una violència colonial que aprofundeix en la capacitat de degradació de l'ésser humà²¹. Aquest procés es va poder mantenir fins fa 50 anys

¹⁹ Jinadu, A. (1986). *Fanon: in Search of an African Revolution*. Londres: K.P.I.

²⁰ Iniesta, F. (2000). *Emitai. Estudios de historia africana*. Barcelona: Bellaterra, p. 334 i seg.

²¹ Césaire, A. (2006). *Discurso sobre el colonialismo*. Madrid: Akal; Appiah, K. A. (1992). *In my father's house*. Nova York: Oxford University Press; Costantini, D. (2008). *Mission civilisatrice. Le rôle de l'histoire coloniale dans la construction de l'identité politique française*. París: La Découverte; Couderc-Morandau, S. (2008). *Philosophie républicaine et colonialisme*. París: L'Harmattan; Nandy, A. (2007). *L'Ennemi intime. Perte de soi et*

recorrent a dos pilars que fonamentaven la dominació colonial: l'apel·lació a la raça i la implementació sistemàtica de la burocràcia administrativa²². En efecte, la gestió de la racialització servirà per legitimar un procés excoent que, cosificant els africans, els elimina de la condició humana. D'aquesta manera, el colonitzador es construeix sobre la destrucció d'uns africans reduïts a cossos que poden ser forçats, violats i morts. Apel·lant a la proposta de Merleau-Ponty sobre els esquemes corporals, Fanon indica com es projecta sobre el cos dels colonitzats una representació racial que prové de l'imaginari dels colonitzadors²³.

La lògica d'allò que s'ha anomenat *corporalidad colonial*²⁴ es basa en la idea segons la qual els negres, afectats d'una tara originària que els buidaria identitàriament, han de ser definits pel relat civilitzatori que prové de la metròpoli. És a dir, el colonialisme no és simplement una fase cabdal de l'expansionisme europeu, sinó l'analogia perfecta de l'intent de produir sentit tant per a les societats metropolitanes com per a les colonitzades²⁵.

En aquest sentit, el sistema colonial no consisteix simplement en un dispositiu que menysprea i aliena perquè pretén modelar els colonitzats a voluntat, sinó, sobretot, en un mecanisme de descebrebraltzació²⁶. La tortura colonial no és un accident o un error, sinó la modalitat característica de les relacions entre ocupants i

retour à soi sous le colonialisme. París: Fayard; Bancel, N., Blanchard, P., Verges, F. (2003). *La République Coloniale*. París: Hachette; Taguieff, P.-A. (2002). *La Couleur et le sang. Doctrines racistes à la française*. París: Mille et une Nuits; Gordon, L. R. (1995). *Fanon and the Crisis of European man*. Nova York-Londres: Routledge; Sibert, R. (1974). *Colonialism and Alienation: Concerning Frantz Fanon's Political Theory*. Benin City: Ethiope Publishing Corporation; Maldonado Denis, M. (1967). Frantz Fanon y el pensamiento anticolonialista contemporáneo. *Revista de Ciencias Sociales*, II/1, p. 55-69.

²² Arendt, H. (1987). *Los orígenes del totalitarismo. Volumen 2: Imperialismo*. Madrid: Alianza Editorial, p. 285-287.

²³ Bentouhami, H. (2014). L'emprise du corps. Fanon à l'aune de la phénoménologie de Merleau-Ponty. *Cahiers philosophiques*, 138/3, p. 34-46; Castro Gómez, S. (2007). Michel Foucault y la colonialidad del poder. *Tabula Rasa*, 6, p. 153-172; Mahendran, D. (2007). The Facticity of Blackness. Non-conceptual approach to the Study of Race and Racism in Fanon's and Merleau-Ponty's Phenomenology. *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, V, p. 191-204.

²⁴ De Oto, A. (2015). Genealogías del cuerpo post/colonial. Fanon, colonialismo y representación. *Intervenciones en estudios culturales*, 2, p. 17-33.

²⁵ De Oto, A. (2018). La analogía colonial. *Tabula Rasa*, 29, p. 19-36.

²⁶ Fanon, F. (2011). *Oeuvres*. París: La Découverte, p. 734.

ocupats²⁷, que estableix el cos com a revelació de les mentides que sustenten l'abús dels europeus. La corporeïtat visibilitza les relacions socials, en reflecteix la violència i permet prendre consciència de l'alienació²⁸. Fanon ho estudia psiquiàtricament i descriu amb detall les visites que rep a l'hospital de persones amb músculs en tensió i rostres inexpressius per tal d'explicitar que el cos esdevé una semiòtica política²⁹. La novetat que introdueix Fanon, però, consisteix en una denúncia del règim colonial que no cau en el pensament racialitzat com a legítima defensa de la resistència dels colonitzats. I ho fa perquè entén que justament focalitzar la qüestió en la raça és entrar en la lògica colonial que separa radicalment els blancs dels negres³⁰.

Així com Freud va anar més enllà del model filogenètic de Darwin bo i introduint una dimensió ontogenètica, Fanon proposa una perspectiva sociogenètica per tal d'explicar la violència que els colonitzadors imposen als colonitzats³¹. Fanon proposa que l'anàlisi de les causes i conseqüències del racisme s'ha de dur a terme a partir del marc més general de l'opressió sistemàtica d'un poble. És l'explotació colonial el que possibilita i legitima el racisme necessari per explotar els colonitzats. Per a Fanon, la qüestió essencial que afecta la destrucció d'una cultura i dels seus membres és la relació de poder que nega el reconeixement de l'existència dels oprimits. Aquest abús de poder deshumanitza les

²⁷ Fanon, F. (2011). *Oeuvres, op. cit.*, p. 741; Mbembe, A. (2007). De la scène coloniale dans Frantz Fanon. *Rue Descartes*, 58/4, p. 37-55.

²⁸ Fanon, F. (2011). *Oeuvres, op. cit.*, p. 155; De Oto, A. (2013). Lugares fanonianos de la política: de la lengua al cuerpo y del cuerpo a la cultura nacional. A: Oliva, E., Stecher, L., Zapata, C., *op. cit.*, p. 67-96; Merino, R. (2018). Colonialismo, racismo y cuerpo: apuntes críticos desde Frantz Fanon. *Hermenéutica Intercultural: Revista de Filosofía*, 29, p. 119-135; Parker, E.-A. (2018). On «The Body» and the Human-Ecology Distinction: Reading Frantz Fanon after Bruno Latour. *PhiloSOPHIA*, 8/2, p. 59-84; De Oto, A. (2018). A propósito de Frantz Fanon. Cuerpos coloniales y representación. *Pléyade*, 21, p. 73-91; De Oto, A., Póseleman, C. (2016). Malditos cuerpos. *Filosofía, escritura y racialización. Astrolabio*, 17, p. 174-192.

²⁹ Fanon, F. (2011). *Oeuvres, op. cit.*, p. 661; Beneduce, R. (dir.) (2011). *Frantz Fanon. Decolonizzare la follia. Scritti sulla psichiatria coloniale*. Verona: Ombre Corte; Bullard, A. (2005). The Critical Impact of Frantz Fanon and Henri Collombe: Race, Gender and Personality Testings of North and West Africans. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 41/3, p. 225-248.

³⁰ «La grande nuit dans laquelle nous fumes plongés, il nous la faut secouer et en sortir [] Ne perdons pas de temps en stériles litanies ou en mimétismes nauséabonds». Fanon, F. (2011). *Oeuvres, op. cit.*, p. 673.

³¹ Wynter, S. (2009). Tras el «Hombre», su última palabra: sobre el posmodernismo, les damnés y el principio sociogénico. A: Mignolo, W. (comp.). *La teoría política en la encrucijada descolonial*. Buenos Aires: Ediciones del Signo, p. 51-124.

cultures oprimides i considera els colonitzats com a purs objectes amb qui s'estableix un tracte purament utilitari i degradant³².

D'aquesta manera, mentre que l'home blanc té una experiència autoreflexiva d'ell mateix, els negres colonitzats són presentats com un defecte de la humanitat que encarnen els blancs. Al colonitzat caracteritzat com a no-ésser només se li ofereix una sortida: podria abandonar aquest estat d'inferioritat «blanquejant» la seva identitat. La colonització es basa en aquest joc d'identificacions subalternes. L'essència de la colonització és precisament haver substituït les relacions horitzontals per unes altres de dominació. Tota colonització implementa, per tant, una visió maniquea perquè estableix dos àmbits que mai no seran complementaris, ja que obeeixen al principi d'exclusió recíproca. És a dir, el colonitzat està sempre sobredeterminat des de fora a través d'un mecanisme d'inferiorització o de retracció del jo segons el qual, per poder ésser, necessita la sanció del colonitzador³³. Però, com que el color de la pell és el signe exterior més visible, la raça s'utilitza com a criteri a partir del qual es menysprea els altres. Per això Fanon considera que intentar salvar la lògica racial com fa la Negritud és un error d'enfocament: no té sentit apel·lar al reconeixement de les races i oblidar que precisament les races van ser classificades per justificar la desigualtat³⁴. Admetre la classificació racial és acceptar-se com a inferior. Per això Fanon presenta els processos de descolonització com a creació d'un nou humanisme en què l'ésser humà s'humanitza només en relació amb altres éssers humans. Cal crear una pell nova, un pensament nou, un nou humanisme que possibiliti l'existència d'una nova humanitat³⁵.

Ara bé, el que més polèmica ha generat és el fet que Fanon proposa que només el recurs a la violència és capaç de subvertir l'ordre

³² Ballesteros, B. Z. (2916). Sobre el pensamiento de Frantz Fanon en *Piel negra, máscaras blancas* y «racismo y cultura», entre otras reflexiones relevantes. *Temas Sociales*, 39, p. 171-188.

³³ Bhabha, H. (2002). *El lugar de la Cultura*. Buenos Aires: Manantial, p. 61-90; Rojo, G. (2013). Fanon leído por Bhabha: notas críticas. A: Oliva, E., Stecher, L., Zapata, C. (ed.). *Frantz Fanon desde América Latina. Lecturas contemporáneas de un pensador del siglo XX*, op. cit., p. 241-254.

³⁴ Rabaka, R. (2016). *The Negritude Movement: WEB Du Bois, Leon Damas, Aimé Césaire, Léopold Senghor, Frantz Fanon*. Landham: Lexington Books; Senghor, L.-S. (1988). *Ce Que Je Crois. Négritude, francité et civilisation de l'universel*. París: Grasset.

³⁵ Elias, G. S. (2017). Caminos zigzagueantes: el humanismo de Frantz Fanon desde la zona del no ser. *Araucaria. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*. 38, p. 97-119; Lee, C. J. (2015). *Frantz Fanon: Toward a Revolutionary Humanism*. Athens: Ohio University Press; Onwanibe, R. C. (1983). *A critique of revolutionary humanism: Frantz Fanon*. Saint Louis: WH Green.

colonial i generar el nou humanisme que ell propugna³⁶. En la lectura d'aquests plantejaments hi té molt a veure el pròleg de Sartre per a *Les Damnés de la terre*, que radicalitza el punt de vista de Fanon presentant la violència com un mitjà inevitable de desalienació. En aquest sentit, certament, durant mig segle s'ha llegit Fanon a partir dels esquemes sartrians entenent-lo com un profeta de la violència catàrtica³⁷. El recurs a la dialèctica de l'amo i l'esclau que descriu Hegel és assumit per Fanon a partir de la relectura que en fa Kojève³⁸: són els esclaus els qui, en la seva lluita pel reconeixement, dinamitzen la història. El colonitzador obté el seu reconeixement a partir de la imposició violenta de la seva voluntat, mentre que els colonitzats s'alliberaran impugnant el sistema colonial. És el colonitzador qui crea el colonitzat. Només el recurs a la violència alliberarà tant el colonitzat, que deixarà de patir l'abús, com el colonitzador, que ja no es veurà forçat a aplicar la violència per continuar reconeixent-se com a autèntic colonitzador. És a dir, quan desapareix el context colonial, automàticament ho fan també el colonitzador i el colonitzat. En aquest sentit, la violència descolonial no té altra finalitat que afirmar els negres com a subjecte de la Història³⁹.

Per explicitar la dimensió existencial del seu plantejament, Fanon recorre a un estil literàriament brillant i carregat de recursos, on l'apel·lació constant al pronom de primera persona vol reflectir el seu compromís personal en l'anàlisi. Fanon no sabia escriure a màquina, fet que l'obligava a dedicar molt de temps a construir un discurs que dictava un cop el tenia completament estructurat, tant pel que fa a l'argumentari teòric com en relació amb els exemples

³⁶ Hudis, P. (2015). *Frantz Fanon: Philosopher of the Barricades*. Londres: Pluto Press; Sanhueza, M. (2013). Violencia, contraviolencia: descolonización y reinterpretación del marxismo revolucionario en *Los condenados de la Tierra* de Frantz Fanon. A: Oliva, E., Stecher, L., Zapata, C. (ed.). *Frantz Fanon desde América Latina. Lecturas contemporáneas de un pensador del siglo XX, op. cit.*, p. 185-218; Perinbam, B. M. (1982). *Holy Violence: The Revolutionary Thought of Frantz Fanon. An Intellectual Biography*. Washington: Three Continents Press.

³⁷ Hannah Arendt critica el que ella considera un excés de retòrica quan Fanon parla de la violència i compara el seu posicionament amb el del feixisme de Sorel. Vegeu Arendt, H. (1972). *Du Mensonge à la violence*. París: Calmann-Lévy, p. 117-124.

³⁸ Kojève, A. (1947). *Introduction à la lecture de Hegel*. París: Gallimard, p. 11-34; Sankar, A. (2019). Radical dialectics in Benjamin and Fanon: on recognition and rupture. *Parrhesia*, 30, p. 20-136; Bentouhami, H. (2014). De Gramsci a Fanon, un marxisme decentré. *Actuel Marx*, 55/1, p. 99-118.

³⁹ Martín, L. E. (2015). La gran noche en que estuvimos sumergidos. Aproximaciones al concepto de violencia en «Los condenados de la tierra». *Volúmenes Temáticos de las V Jornadas de Investigación en Humanidades*, 15/ 27, p. 25-32.

que havien d'il·lustrar les seves tesis. Per això assegura que el seu assaig tracta sobre la misèria dels negres, i que ho fa d'una forma afectiva que li impedeix ser objectiu⁴⁰.

En el capítol de *Peau noir, masques blancs* (Pell negra, màscares blanques) titulat «Du prétendu complexe de dépendance du colonisé»⁴¹, Fanon es refereix a la crítica de Sartre a l'antisemitisme⁴² per insistir en el fet que totes les formes d'explotació s'assemblen perquè s'apliquen al mateix objecte. Fanon fa aquesta marrada a través de Sartre per denunciar el plantejament d'Octave Mannoni quan assegura que els negres havien de ser colonitzats perquè pateixen un profund complex d'inferioritat innat⁴³. La substitució de l'innatisme per la història és el recurs que té Fanon per criticar Mannoni i confirmar que és el racisme el que crea el complex d'inferioritat, de manera anàloga a com l'antisemitisme condiciona la mirada sobre la condició jueva⁴⁴. D'aquí, justament, la contundència de Fanon quan afirma que no necessita ser definit pels colonitzadors perquè ell és el seu propi fonament⁴⁵. Es tracta, per tant, de plantejar-se si els negres poden o no emancipar-se de la seva condició històrica d'éssers racia- litzats i inferioritzats a través de la crítica a la situació colonial⁴⁶.

El 8 de desembre de 1958, Fanon es troba a Ghana per participar en una conferència panafricana que congrega líders dels moviments

⁴⁰ Fanon, F. (2011). *Oeuvres, op. cit.*, p. 131; Maldonado-Torres, N. (2001). The Cry of the Self as a Call from the Other: The Paradoxical Loving Subjectivity of Frantz Fanon. *Listening: Journal of Religion and Culture*, 36/1, p. 46-60; Sekyi-Otu, A. (1996). *Fanon's Dialectic of Experience*. Cambridge: Harvard University Press; Parry, B. (1997). Resistance Theory/Theorizing Resistance, or Two Cheers for Nativism. A: Mongia, P. (ed.). *Contemporary Postcolonial Theory*. Londres-Nova York-Sydney-Auckland: Arnold, p. 84-109.

⁴¹ Fanon, F. (2011). *Oeuvres, op. cit.*, p. 67-87.

⁴² Sartre, J.-P. (1954). *Réflexions sur la question juive*. París: Gallimard. Sobre aquest plantejament, cal llegir Attias, G., Effa, G.-P. (2003). *Le Juif et l'Africain : double offrande*. Mònaco: Éditions du Rocher.

⁴³ Mannoni, O. (1950). *Psychologie de la colonisation*. París: Seuil. Mannoni (1899-1989) havia estudiat filosofia a Estrasburg i, als anys 20, l'havia ensenyada a Martinica. Desplaçat a Madagascar, es dedicarà a l'etnografia durant dues dècades. El 1945 es va psicoanalitzar amb Lacan i va consagrar-se, la resta de la seva vida, a construir un discurs psicoanalític que defensava que els pobles colonitzats ho eren perquè experimentaven un fort complex de dependència envers Occident.

⁴⁴ Fanon, F. (2011). *Oeuvres, op. cit.*, p. 75.

⁴⁵ Fanon, F. (2011). *Oeuvres, op. cit.*, p. 187; Macey, D. (2011). «I am my own Foundation»: Frantz Fanon as source of continued political embarrassment. *Theory, Culture and Society*, 27/7-8, p. 33-51.

⁴⁶ Fanon, F. (2011). *Oeuvres, op. cit.*, p. 24.

independentistes d'arreu del continent. Els delegats del Marroc i de Tunísia havien intervingut explicant com havien aconseguit la independència a través de la no-violència i el respecte a les lleis de les metròpolis. Quan arriba el torn de Fanon, aquest proclama que, si Àfrica vol ser lliure i recuperar allò que li pertany, cal adoptar totes les formes de lluita sense excloure'n la violència. La majoria d'assistents es van posar dempeus aplaudint amb entusiasme. La sessió plenària, encara sota l'impacte del discurs de Fanon, va proclamar el compromís amb la lluita armada. La no-violència com a mètode per assolir la independència no quedava descartada, però ja no constituïa la norma indiscutida.

Sigui com sigui, l'obra de Fanon ha estat reapropiada i/o reinventada d'una forma relativament complexa, en gran part condicionada pels diferents posicionaments respecte de la guerra d'independència d'Algèria i els processos de descolonització⁴⁷. Inicialment, als Estats Units Fanon era interpretat a partir de les seves reflexions sobre la segregació racial i la seva influència en moviments de defensa dels drets civils⁴⁸. Més recentment s'ha recuperat la importància d'un Fanon rellegit a partir del estudis culturals i descoloniais⁴⁹.

⁴⁷ More, M. P. (2018). *Looking Through Philosophy in Black. Memoirs*. Maryland: Rownam & Littlefield; Chaulet-Achour, Ch. (2007). Frantz Fanon, un classique de la décolonisation. A: Ngalasso-Mwatha, M. (dir.), *Littératures, savoirs et enseignement*. Pessac: Presses universitaires de Bordeaux, p. 47-58; Arnold, A. J. (2006). Les lectures de Fanon au prisme américain. *Les Temps modernes*, 635-636, p. 118-135; Haddour, A. (2005). Fanon dans la théorie postcoloniale. *Les Temps Modernes*, 635-636, pp. 136-158; Read, A. (dir.) (1996). *The Fact of Blackness. Frantz Fanon and Visual Representation*. Londres-Seattle: ICA/Bay Press.

⁴⁸ Nikhil Pal, S. (1998). The Black Panthers and the «Undeveloped Countries» of the left. A: Jones, C. E. (ed.). *The Black Panther Party Reconsidered*. Baltimore: Black Classic Press, p. 76 i seg.; Codling, R. (2016). La división filosófica negra: centro, intelectualismo afro-americano y la Négritude diaspórica. *Visitas al Patio*, 10, p. 41-56.

⁴⁹ Alessandrini, A. C. (2015). Frantz Fanon and the Future of Cultural Politics: Finding Something Different. *Postcolonial Directions in Education*, 4/2, p. 203-211; Shringarpure, B. (2015). The Afterlives of Frantz Fanon and the Reconstruction of Postcolonial Philosophy. *Journal of French and Francophone Philosophy*, XXIII, 1, p. 113-128; Said, E. (1999). Travelling Theory Reconsidered. A: Gibson, N. C. (ed.). *Rethinking Fanon. The Continuing Dialogue*. Nova York: Humanities Books, p. 197-214; Dayan-Herzbrun, S. (2011). De Frantz Fanon à Edward Said. L'impensé colonial. *Revue de la philosophie française et de la langue française*, XIX/1, p. 71-81; Renault, M. (2011). *Frantz Fanon. De l'anticolonialisme à la critique postcoloniale*. París: Éditions Amsterdam; De Oto, A. (2011). Notas descoloniales sobre la escritura de Frantz Fanon. *Solar*, 7, p. 59-80; Rabaka, R. (2010). *Forms of Fanonism. Frantz Fanon's Critical Theory and the Dialectics of Decolonization*. Lanham: Lexington Books; Mignolo, W. (2009). *La teoría política en la encrucijada descolonial*. Buenos Aires: Signo; Mignolo, W. (2009). Frantz Fanon y la opción decolonial: el conocimiento y lo político. A: Fanon, F. (2009). *Piel negra, máscaras blancas*. Madrid: Akal, p. 309-326; Gordon, L. R. (2008). Décoloniser le savoir

Ara bé, Fanon pensava que l'energia mobilitzadora que tenia el moviment descolonial africà degeneraria en una «maledicció independentista» si era mal gestionada. Entén que aquest fenomen es produeix quan el panafricanisme fracassa i es fractura en una multiplicitat de moviments nacionalistes en pugna entre ells, fet que afavoreix la permanència de la influència de les antigues metròpolis en els àmbits polítics i econòmics dels nous estats⁵⁰. El cas del Congo, que es proclama independent el 1961 i automàticament pateix l'intent de secessió de les regions de Katanga i Kasai, esdevé per a Fanon el cas paradigmàtic d'aquest risc, ja que derivarà en l'assassinat de Patrice Lumumba en un intent per part de Bèlgica d'aturar els moviments independentistes a Àfrica⁵¹.

Ara bé, la «maledicció independentista» no es limita a la interferència de les antigues metròpolis en els nous estats africans, sinó que, segons Fanon, troba el seu perill més contundent en un factor intern: les burgesies nacionals africanes que reproduïen les antigues estructures colonials d'opressió i d'explotació. En efecte, per a Fanon, tot procés revolucionari aspira a renovar la societat i oxigenar-la amb vista a crear una nova humanitat. Això comporta, des de la seva concepció, passar el més ràpidament possible d'una consciència nacional a una altra de política i social si realment vol evitar-se la regressió de la independència. Només hi ha autèntic alliberament si hi ha una veritable transformació dels mals hàbits que la colonització ha implementat sota el principi segons el qual els africans són incapaçs de dirigir-se⁵².

Tal com ho veu Fanon, polititzar una societat no pot limitar-se a adreçar-li episòdicament proclames sinó que cal conscienciar-la que tot depèn d'ella, perquè el detentor del poder democràtic és el poble.

à la suite de Frantz Fanon. *Tumultes*, XXXI/2, p. 103-123; Castro-Gómez, S., Grosfoguel, R. (ed.) (2007). *El giro decolonial*. Bogotá: Pontificia Universidad Javeriana, Universidad Central, Siglo del Hombre Editores; Gibson, N. C. (2003). *Fanon. The postcolonial imagination*. Cambridge: Polity Press; Mbembe, A. (2000). *De La Postcolonie*. Paris: Karthala; McCulloch, J. (1977). *Frantz Fanon: The Theory of Decolonization*. Londres: Rowman & Littlefield.

⁵⁰ Gordon, L. (2004). Fanon and Development: A Philosophical Look. *Africa Development*, 29/1, p. 71-94.

⁵¹ El Festival Panafricain d'Alger, que va dirigir William Klein el 1969, reflecteix ara els abusos colonials i la reivindicació de la identitat cultural africana. El documental s'acaba amb la declaració: «La cultura africana serà revolucionària o no serà».

⁵² Spivak, G. Ch. (2009). *Les Subalternes peuvent-elles parler?*. Paris: Éditions Amsterdam; Zeilig, L. (2014). *Voices of Liberation: Frantz Fanon*. Ciutat del Cap: Humans Sciences Research Council.

El règim colonial només accepta els moviments socials dòcils. D'aquesta manera, com que el colonialisme no cedirà mai pacíficament el poder, caldrà recórrer a la violència per recuperar la potestat de regir el propi destí. Tanmateix, aquest procés d'autoacceptació de la identitat africana no pot deixar-se només en mans d'una burgesia tradicionalment acostumada al paper d'intermediària amb els colons, o en mans d'una intel·lectualitat poc compromesa, sinó que s'ha de focalitzar en la mobilització del conjunt de la població⁵³. Es tracta de denunciar les injustícies inherents al règim colonial i no d'anar contra ningú en particular. Ni el racisme, ni l'odi o el desig de venjança tenen cabuda en un procés d'alliberament⁵⁴. Només si la cultura és la manifestació de la identitat social hi ha un futur per a Àfrica, perquè hem substituït una concepció racial de la cultura per una altra de política⁵⁵.

Francesc-Xavier Marín
Professor a la Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals Blanquerna
Universitat Ramon Llull
xaviermt@blanquerna.edu

151

[Article aprovat per a la seva publicació el febrer de 2019]

⁵³ Ticona, E. (2012). Fanon y el compromiso político de los intelectuales. Homenaje a los 50 años de su muerte (1961-2011). *La migraña: revista de análisis político*, 4/1, p. 62-71.

⁵⁴ Rabotnikof, N. (2002). Recordando sin ira: memoria y melancolía en la relectura de Franz Fanon. *Revista internacional de filosofía política*, 20, p. 73-90.

⁵⁵ Chaulet-Achour, Ch. (2013). *Etude critique de Peau noire masques blancs*. París: Honoré Champion; Sayles, J. Y. (2002). *Meditations on Frantz Fanon's Wretched of the Earth*. Chicago: Spears & Shield Publications.